

akademik ortam / mimarlık ortamı

Sercan Yıldırım, Yonca Hürol Al

Mimarlık pratiği, hakkında en az mimarların düşündüğü, konuştuğu ve tartıştığı bir alan. Mimarlar kendi pratiklerini düşünmez, sorgulamaz, eleştirmez. Herkes konuşur, mimarlar konuşmaz. Pratiğe dair geri planda kalmış yasalar, mak daha da kolaylaşır. "Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın..." Böylesi bir dünya rahattır, huzur vericidir. Herkesin iyi kötü bir yer edindiği bu düzen böylece devam ettirilmelidir !

Bugün insanların birbirine değmeden, dokunmadan yalıtılmış düşünceleri ile yanyana durabilmesi ve birbirinden habersiz, birbirini görmeden, birlikte üretmeden, eleştirmeden yaşamını sürdürebilmesinin zaman zaman bir geri bir ortamda, mimarlığa ve eğitime dair tartışma ortamları nadiren gerçekleşebilir.

Bugün akademizm, mimarlık ortamının hem yaratıcısıdır hem de esiridir.

Varolan nicel hiyerarşik yapısı ve bir türlü özerkleşemeyişle bir eğitim modeli oluşturan akademizm, yer yer bi-reysel gayretlere rağmen, genelde meslekçi ideolojiyi üreten yapısını korur ve öncelikle ehliyet sahibi olanı olmasından ayırma rolünü üstlenir. Profesyonel üretimin küçük bir modelini gerçekleştirmesine rağmen, profesyonel taları üzerindeki belirleyici rolünü görmezlikten gelir. Bina değişim değerinin oluşumuna dair süreçleri tabu kabul eder. Tasarımcının emek değerinin nicel olarak ve mekansal ayrımlar bağlamında ölçülmesini örtbas ederek nitelik üretimini ön plana çıkarır. Mimarlık dili içerisinde üretilebilecek teknik bilginin küçümsenmesine neden olur. Bilginin standartlaşmasını kabul ederek, maddi ürünün deneyimlenmesinin herkes için olanaksız olduğu bir ortamı tartışmadan benimser.

Bu ve benzeri standart süreçlerin üretim biçimi ile ilgisi sorgulanamaz. Meslekçilik; hangi işin, kimin tarafından, hangi koşullarda ve nasıl yapılabileceğinin önceden belirlenmişliğinin sorgulanmadan kabul edilmesidir. **Bu düzende ne sorgulama, ne de dışsal bir eleştiri yer alabilir;** ki, "iş", standart bilgi ve becerilerle donanmış ehliyet sahibi profesyonellerce gerçekleştirilmelidir. Bu tür üretimin yapıldığı büro-şirket mekanları tescilli olmalıdır, meslek dilinin gramerine uyulmalıdır, ilgili diğer meslek sahipleri ile öngörüldüğü biçimde irtibat kurulmalıdır; gerekli izin, ruhsat ve vizeler alınmalı, öngörülen tüm denetim süreçlerinden geçilmelidir; üstün ahlak sahibi profesyoneller işin ekonomisine dair süreçlere sadece öngörüldüğü kadar bulaşmalıdır. Emeğin değeri nicel olarak ölçülmesine rağmen, mekansal ayrımlar ölçüsünde nitelikli iş üretilmelidir...

Bu ve olası diğer benzer biçimlenmelere dayalı meslekçilik sorgulandığında, varolan üretim düzenini veri kabul eden rasyonalizasyonlar ile karşılaşılır. Sorgulamanın yanısıra iletişim de olanaksızlaşır. Mimarların masa başında ve haz duygularıyla dünyayı değiştirebileceklerini zannetmeleri, **meslekçilik bünyesinde gelişmiş bir ideolojidir.**

Mimarlık pratiği, "üretim için üretim"e dayalı bina üretim sürecinin bir önkoşulu olarak işler. Sadece maddi ya da zihinsel bir üretim sürecinin içinde oluşu değil, yapılan işin ne şekilde parçalandığı da önceden belirlenmiştir. Bir modern çağ öznesi olarak mimar da, pazara yönelik olarak belirlenen koşullar ve standart süreçlerle örülür. Ne kadar dışında kalınabileceğinin kanıtları yaşadığımız çevrede mevcut olan bu sürecin etik cephesini ise "ben yapmasam başkası yapacaktı" zihniyeti oluşturur.

Mimarlık üzerine düşünmek, hem meslek hem de eğitim ortamlarında sürekli olarak ertelenir. Çoğunlukla eğitimin ağır hantal yapısı bu ertelemeyi meşrulaştırır. Bilgi aktarımı üzerine kurulu otoriteye dayalı eğitim ortamlarında, eğitilen hiç sorgulama gereksinimi duymadan mezun olabilir ya da erken sınıflarda bu arayıştan vazgeçebilir (erken mimarlaşma). Mimarlık ortamında da eğitimin meşrulaştırdığı bu alışkanlığı sürdürerek, eğitim sırasında edindiği durağan bilgiyi sürekli tüketir. Böylece mimarlık "tüketici", yıpratıcı bir ortam haline gelir, getirilir. Toplum bilimleri, edebiyat gündelik yaşantımıza eklenirken, mimarlık ya bunun dışında kalmayı yeğler, ya da eklenilmeyi popülarite kazanmak olarak görür. Mimar, ya mimar-avangard tarzının bugün de geçerli olabileceğine, ya da popülarite kazanarak yıldız kimliğini sürdürebileceğine inanır.

Mimarlık ortamını meslekçiliğin kuşattığı günümüzde, eğitim ortamı da bilgi aktarımı üzerine kurulur. **Bilgi aktarımı, bilgiyi statik ve durağan olarak öngörür (1). Bu durum, hem eğitim-**

cinin hem de eğitilenin kendi şimdiki zamanını yaşayamamasına neden olur. Kendi şimdiki zamanını yaşayamayan eğitimci, başkalarının diliyle konuşmak zorundadır (x'e göre, z'ye göre...x teorisine göre, y teorisine göre...ve bunlar ne kadar fazla ise o kadar iyi araştırmacıdır). Evrimsel şemalar, birbirini adeta bir kortej gibi takip eden tarihsel dönemler, ya da önşartlı dersler silsilesi içinde düşünmek, şimdiki zamanın oluşturulmasına engel olur. Çünkü **konusulan, geçmişin ve hiyerarşik bir biçimde kurgulanmış bilginin dilidir.** Kendi şimdiki zamanını yaşayamayan mimar ise, ya nostaljik bir dil ile, ya da "izm" taklitleriyle konuşur.

Bugün akademik ortam, eğiten ile eğitilenin arasındaki sınırların dağıldığı, karşılıklı alışverişe yönelik bir ortam değildir (2). Bu ortamda, belirli profiller dışında kişisel farklılıkların ortaya çıkmasına izin verilmez. Oysa eğitimcinin rolü, neyin doğru neyin yanlış olduğunu aktarmak değil, **hem eğitimcinin hem de eğitilenin kendi yolunu bulabilmesi için etkileşim ortamları hazırlamak** olmalıdır (3). Bir mimarlık öğrencisi bu ortamı, şimdiki zamana ait kılark şöyle tanımlar:

"Bir kurum olarak okulun yapısı, yönetsel şeması, programı ile bastane, tımarhane ya da bapışbeneden farkı nedir? Hepsi de varedilmeye çalışılan bir gerçekliğin sürekli yeniden üretimine programlı kurumlar olduğuna göre burada aradığımız nedir?"

Soyut olarak okul, programlayarak, sayısallaştırarak, sınıyarak disipline eden bir kurum olmakla birlikte, bu özeldir her Okul'un bundan ibaret bir yapı olduğu anlamına gelmiyor. Sözkonusu olan soyut bir kurum okul olmaktan çıkıp, adıyla, binasıyla, kişileriyle özel bir Okul olmaya başlayınca tüm bunların kişilikleri ister istemez bu kurumun içini doldurmaya başlıyor ve asıl hikaye de bu kişiliklerin etkileşiminden doğuyor.

Bu kestirilemez etkileşim ortamı, gerçekte kendi işlevini yerine getirebilmek için insanları biraraya toplayan kurum okulun istemi dışında oluşan, emrivaki olarak önüne gelen bir durumken, bizim tam da aradığımız şey olmaktadır.

Bizim için okulda aslolan programlanmamış zaman ve planlanmamış mekandır."

Omacan,S., "Ödütörün Yazısı", *Beyaz Duvar*, Şubat 1996.

Yaratıcı (4) olması gereken -kendi yaşamını değiştirmeyi düşleyebilen- eğitimci böylece kuramın içinde sıkışıp kalır, bu durumu aşamaz, yaşama geçiremez. Oysa **"kuram kül rengidir; ama yaşamın ağacı yeşilliğini sürdürür."** (Faust - Akt: S.M.Eisenstein, *Film Duyumu*, 1984) Eğitimci kuramsal olanın ardına sığınarak görünmez duvarlarını örer ve kariyeri adına kendini eğitim ortamından yalıtır. Bu onun iktidar alanıdır ve emekliliğine kadar korunmalıdır (5).

Bugün akademik ortamlar, deneyimlenmenin (6) gerçekleşebileceği ortamlar değildir. Eğitim ortamının farklılıkları dışlayan yapısı; sonuçsuz genellemeler, kaba değinmeler, gerçeklerden uzak idealler biçiminde açığa çıkar. Derinlemesine bir bakış gerçekleşemediğinde yüzeysel kalır. Deneyim de aktarılabir bir şey olmadığından, **eleştirilemeyen, sınınamayan düşünceler marjinalliğe terk edilir.** Böylece bu düşünceler, bir süre sonra ya kendini tekrarlar ya da tükenip yok olur. Bir denetim mekanizması olarak özeleştirden uzak durulur. Oysa özeleştirir, "sanat"a dair mimarlık ve mimarlık eğitimi ortamları için hayati bir gereksinimdir. Bu nedenle, **eleştirilmesi gereken sistemler değil, eleştiriyi engelleyerek sistemi kuran insanlardır (7).**

Bugün mimarlık ortamı da deneyimlenilebilecek bir ortam değildir. Çünkü üretim süreçleri yalnızca yapmaya dair süreçler ile zihinsel süreçleri birbirinden ayırmakla kalmayıp; "araçsal rasyonalite"ye açık olanla (ölçülebilir olanla), "irrasyonel"i de (ölçülemeyeni !!) birbirinden ayırır. Bu düzende her maddi ürün temsil edilebilir olmalı ve böylece hızlı üretim sağlanmalıdır. Temsil deneyime dair değilken, matematiksel düzenin her koşulda uygulanabilirliği, tasarımın rasyonaliteden (meşru veya gayrimeşru bilgi üretiminden) uzaklaşması anlamına geldiği gibi, maddi deneyimlenmeyi de olanaksızlaştırır. Oysa **mimarlık, sistemin belirlediği matematiksel (aritmetik + geometri) ve çizgisel gramer (mimarlığın grafik dili) aracılığı ile bütünüyle kavranamaz.** Böyle bir tabii oluş, maddenin ve üretimin çizgi aracılığı ile **şimdi, burada, her ortamda ve her birey** tarafından deneyimlenilebilen olanağını yok eder. Böylece karmaşık, belirsiz, örtük, kaygan olan maddesellik ile ilgisini kaybeder.

Herşeyi kontrol edilebilir kılmak hiçbir zaman mümkün olmamıştır. 19. yüzyıldan bugüne eski bedensel alışkanlıklar dağılmış, kuşatıcı karakterdeki yeni sistem ile birlikte insan ile onun inşa edilmiş çevresi arasındaki maddi ilişki de kopmuş ve insan-mekan arasındaki ilişkinin yeniden kurulması zorunlu olmuştur. **Bu ilişki artık sadece bağlamı olmayan, anlık, noktasal ilişkilermeler ve bunlara ait süreçler temelinde kurulabilir.** Bu ilişkilermeler süreçlerinde yani deneyimlenmede açığa çıkarlar ise, yeni

anlam ve yeni hakikat duyumları olmaktadır. Bireysel deneyimlenme, yani **her bireyin kendi deneyimini yaşaması, mekanını yeniden keşfetmesi**, bu keşiflerin sürekli yeniden yinelenmesi, işte böylesi bir noktada önem kazanır. **Keşif duygusu sürekli olarak yeniden kıskırtılarak bir arayış sürdürülür, yaşatılır.** Eğer bu da gerçekleştirilemezse, mimar ya da eğitmeni kişiler yaşamın hızlı akışı içinde geçmişte bir ana sıkışıp kalırlar ve daha sonra da savrulur giderler.

Akademik ortamların modern seçkin kültüre hizmet veren geleneksel yapısı hızla değişmiş, popüler-yerel olan bu yapının içine sızmıştır. Bugün eğitim ortamını iki durum arasındaki gerilim belirler. Bu zenginleştirici gerilim kültürel özgürlük sanatı olarak ele alınmaz. Aksi durumda hem mimarlık hem de eğitim ortamlarında açığa çıkan yapay süreçler olmaktadır.

Bugün, ne mimarlık ortamı salt bina yapım eylemi ve süreçlerine, ne de akademik ortam salt geleneksel akademizasyonla biçimlenmiş emek-değer kuramı ile karakterize edilemezler. Aynı zamanda şirketlerde çalışanlar, şantiyeciler, malzeme pazarlayan mimarlar, dekorasyon işi ile uğraşanlar, kamu çalışanları, gazetecilik-yayınçılık yapanlar, işsizler ve hatta lokantacılık yapanlar da bu ortama aittir. Tüm bu çeşitliliğin ardında ortak bir durum vardır, ki o da **tasarımdır. Tasarımdan meslekten çok daha geniş bir alana ve hatta gündelik yaşama yayılır. Çünkü tasarımcı, başka bir alanda var olsa da yaşamını ve mekanını tasarlamaya devam edecektir.**

Hem mimari üretimde, hem de mimarlık eğitimi süresince ısrarla korunması gereken eleştiriye dair son kale, tasarımdır. Oysa mimarlık ortamında tasarım, bütüncül bir üretim düzeni tarafından tahrip edilmekte olan gerçek yaşamı temsil eden yetersiz bir metafor haline gelmiştir. Bu yetersizliğin en önemli iki nedeni; meslekçiliğin mülk edinmesi olanaksız yoksul kitleleri daha baştan dışlaması ve tüm bir yaşamı kuşatan üretim biçiminin ürün biçimi tarafından (yani eylemin ölü madde tarafından) temsil edilmesidir.

Bugün tasarım kalesi labirentimsi bir hapishaneye dönüşmekte, artık pazanın talep ettiği biçimsel farklılıkların üretimi yolu ile varolan düzenin yeniden yaratılması da yaratıcılık olarak nitelendirilmekte, **ne yazık ki yaratıcılık kendi karşısına indirgenmektedir.** Bu durumda, senede yüz apartman projesi üretilemez. Bir büro tarafından tasarlanan binalar ile sözde sanat eseri olanlar arasında yaşamsal bir anlam farkından da söz edilemez.

Farklılık, içi boşaltılmış bir kavrama dönüşür. Artık ne gelenekteki gibi tekrar edecek olanın ne de farklılıkların tasarımını yaratıcılık olarak adlandırılabilir. Oysa hem mimarlık hem de mimarlık eğitimi ortamlarında yaratıcılık, eleştirelliği, aktif katılımı içermek zorundadır. **Yalnızca yaratıcı eğitimciler yeni ilgilerin belirlenmesine ya da düşünme/öğrenmede bağlantıların anlaşılma kavranması-na yardım eden etkinliklerin oluşacağı ortamlar hazırlayabilirler.** Yaratıcılık (8), bugün hızla ve sürekli değişen değerler karşısında, koşullanmış olanın dışında seçim yapma gücü olarak algılanabilir. **Yalnızca bilimsel bilgi ile donatılmış insan bu tür bir seçimi yapamaz. Çünkü bilgi, özümsemeden ve şimdiki zamana ait kılınmadan tasarıma entegre olamaz.** Bugün, yaşamın hızını ve akışkanlığını arttıran enformasyon sistemleri, gerçekte durağan (ilerlemeci) yapıya sahip olan bilginin bu yapısını dağıtıyor **muş gibi** görünür.

Gerçekte durağan olmayan sadece enformasyondur. Sayısız ürünler ve metaforları içeren bu enformasyon ağı bireyi kuşatır (9). **Ancak deneyim, keşif ve yaratıcılık, bireyleri bu kuşatılmışlık dışına taşıyabilir ve bireysel yaratım süreçlerinin hayata geçmesine imkan tanıyabilir.** Bu durum gerçekleşmediğinde, mimarlık ortamı sürekli taklitler üretir, akademik ortam ise yeniden ve yeniden derler. Bu taklitler ve derlemeler dünyasında, farklı bakışlar ardarda sıralanır. Bu güvenlidir de, çünkü derlemenin ideolojisi yoktur. Akademisyen derler, profesyonel taklit eder. Bu düzen böyle gider.....

Bu durum, kendi öyküsünü oluşturmaya ve yazmaya cesareti ve gücü olan bireylerle aşılabılır. Eğitim ortamı bunun için kaynaklık edebilir. Mimarlık ortamı ise gücünü eğitimden alan, ancak kendi de eğitim sürecine dahil olan bir ortam olarak varolabilir.

* Bu metinde mimarlık ve eğitimi ile ilgili serbest tartışma ortamlarında üretilen düşünceler kaynak olarak alınmıştır. Kongre, sempozyumbildirileri herbirinin yayınlanmış kitabı olması nedeniyle dışta bırakılmış, sadece serbest buluşma ortamları, tartışmalar, paneller, öğrenci buluşmaları, öğrenci dergileri ve gündelik (Cumhuriyet) gazete dergilerinde eğitim üzerine yapılan tartışmalar, TME (Türkiye Mimarlık Eğitimi Birliği toplantıları, Mem-Mam (Mimarlık Eğitimi Merkezi-Mimarlık Araştırmaları Merkezi) toplantıları gibi ortamlarda mimar, eğitmen ve öğrencilerin ürettikleri düşüncelere yer verilmiştir. Bunlar, sistematize edilmiş yazılı metinlerin aksine söylem dışı ve bağlantılandırılmaya zorlanmamış duyuları içerebilirler.

1 "Bilginin bızla değiştiğini kabul ediyorsak, hem de okullarda, eğitimin bazı statik bilginin aktarılması olduğunu nasıl sürebiliriz?" F.Yürekli, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sayı:480, Haziran 1996. **2** "Öğretenler aynı zamanda öğrenen olduklarının farkında olarak davranmalıdırlar" K.Hindistan (öğrenci) TME Temel Sorunları, tartışma (yazılı metin), Nisan 1995, İTÜ. "Akademik alanda kadronun öğrenciyeye bala öğretmek iddiası yerine, öğrenci ile birlikte öğrenmek yani bilgi üretmek çabasında olması gerekir" F.Yürekli, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sayı:480, Haziran 1996. **3** "Eğitimci öğrenciyeye meslek bilgisi vermek yerine ona mimarlığın ne olduğunu ya da ne olmadığını kavratmaya yönelik olmalıdır" N.Teymur, *Beyaz Duvar*, Şubat 1996. **4** Bu metinde yaratıcılık kelimesi ile, "yaratıcı deha"lara özgü anlar ya da hızlı yaratım teknikleri kasdedilmemektedir. **5** "Üniversitelerimizde özgün bir yapılanma gerçeği anlamıyla gündeme biç gelmedi. Batı üniversitelerini sorgusuz sualsiz taklide çalışmanın ötesine geçemedik. En koyu taklitçiler bilimsel olduklarına en çok inanılan arasından çıktı." Ç.Güven, "Bilimsel Yayın Sıralamaları", *Cumhuriyet Dergisi*, Sayı:568, Şubat 1998. **6** Burada deneyimlenme, senelere koşut bir süreç olarak ele alınmamıştır. Senelerin geçmesi zamana ait bir ölçüdür, zihinsel yığılmayı gerçeğleştirmeyebilir. "Sözde deneyimli kısır görüşlü mimarlar, mimarlığın pratiğine en zararlı olanlardır." F.Yürekli, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, Sayı:480, Haziran 1996. **7** "Heğ sistemden söz ediyoruz. Sistemden önemli insan unsuru" F.Erpi, TME Temel Sorunları, tartışma (yazılı metin) 19-21 Nisan 1995, İTÜ. "Biz öğrenciyeye değerlendirmiyoruz ama kendimizi değerlendirmiyoruz." N.Inceoğlu, TME Temel Sorunları, tartışma (yazılı metin) 19-21 Nisan 1995, İTÜ. "Akademik alanın sorununun öncelikle üniversite kanunları olmadığını 1402'yi yaşamış olanların söylemesi gerekir. Sorun etik sorunudur. İnsan (burada akademisyen) beyninin önemli özelliğinin kendikendini izlemek ve denetlemek olduğu unutulmamalıdır." F.Yürekli, *Cumhuriyet Bilim Teknik*. "Formel olgulardan çok daha önemlisi informal olan olgular, bizlerin bilinçlenmesidir. Bizlerin motivasyonudur" TME Temel Sorunları, tartışma, 21 Nisan 1995, İTÜ. **8** "Mimarlık eğitiminin amacı öğrencinin yaratıcı potansiyelinin farkına varmasını ve kullanmasını sağlamak olmalıdır. Ancak bu şekilde karşılaşılan herhangi bir koşullar takımının sağladığı sorunları görmek ve bunlarla başa çıkacak yeni bilgiyi üretmek için işlev-biçim-teknik üçlüsü ile yeni bir besaplaşmaya gitmek yolu açılabilir." F.Yürekli, "Mimarlık Eğitimi; 5.Yıl Çözüm mü?" *Cumhuriyet Dergisi*, Haziran 1996. "Yaratıcı, aydın ve bilge insan hem bilmediğini bilir hem de karamsar da olsa yaşamdan deneyimden öğrenmek ve yapmaktan zevk alır, dünyayı hep analiz edip, tüm kötülükler karşısında bile yaratıcı daha iyiye giden alternatifler, hedefler, ürünler üretmeye çalışır" N.Teymur, *Beyaz Duvar*, Sayı:1, Şubat 1996. "Mimarlık eğitimi özellikle yaratıcılık ve farklı yaklaşımlar isteyen bir dal. Ama eğitime baktığımızda bu kadar yaratıcı ve farklı boyutlara ulaşabilen öğretim üyelerimiz eğitimlerinde de bu yaratıcılığı, farklılığı gösterebiliyorlar mı?" T.Ölek (öğrenci), TME Temel Sorunları, tartışma (yazılı metin), Nisan 1995, İTÜ. **9** G.Sağlamer, hizmet ticareti ve etiği doğrultusunda gelişen globalleşmenin kapsadığı iletişim ve denetim konularını kısmen içererek diyor ki: "Biz yazmaktan, kaydetmekten, belgelemekten pek hoşlanmıyoruz. Hele mimarlar biç hoşlanmıyor. Bizim süratle bilgi üretir ve bunları dışa açılır hale getirmemiz lazım" G.Sağlamer, TME Temel Sorunları, tartışma. "Küreselleşmenin iki yönü var; teknoloji ve içinde neyin gezeceği. Olayın teknolojisinden kaçamayız. Küreselleşme ile kastedilen standartlaşma veya kimlik değişimi değildir" G.Sağlamer, *Küreselleşme ve Mimarlık Eğitiminin Geleceği*, panel, 19-21 Nisan 1995, İTÜ.